

מחקרי שורש

עורך: דן בן-דוד

אי-שוויון בצריכה בישראל

יואב טוביה*

תקציר

בעוד שאי-השוויון בהכנסות נמצא במגמת ירידה בשני העשורים האחרונים, עדיין קיימים בישראל פערים גדולים בין רמות הצריכה של משקי בית ברמות הכנסה שונות ומקבוצות אוכלוסיה שונות. מחקר זה בוחן את אי השוויון ברמת החיים בישראל באמצעות ניתוח דפוסי ההוצאה על צריכה של משקי בית בשנים 2003-2018. נמצא כי משקי בית בעלי הכנסה נמוכה צורכים פחות מזון לנפש, תפריט המזון שלהם מגוון פחות, צפיפות הדיור שלהם גבוהה יותר, ויכולת ההתניידות שלהם מוגבלת בשל עלויות השימוש ברכב פרטי. פערים דומים, ואף גדולים יותר, נמצאו גם בהשוואה בין משקי בית ערבים למשקי בית יהודים בעלי מאפיינים דומים. מנגד, נמצא כי שיעור הבעלות על דירה של משקי בית יהודים חרדים גבוה בהרבה משל שאר קבוצות האוכלוסיה – גם בהשוואה בין משקי בית בעלי מאפיינים דומים.

מרץ 2026

* יואב טוביה הוא חוקר במוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי. המחבר מודה לעמיתים במוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי על הערותיהם המועילות, ובעיקר לפרופ' איל קמחי על הליווי הצמוד בעריכת המחקר. כמו כן המחבר מודה לחברי הלמ"ס על הנגשת הנתונים ועל הבהרות שניתנו במספר סוגיות הנוגעות לסקרי הוצאות משקי בית.

1. תמונת אי-שוויון

מבוא

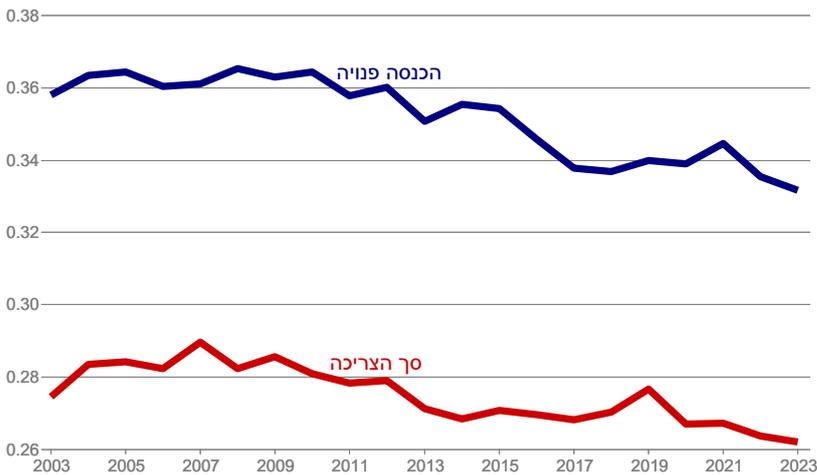
נהוג להשתמש בהכנסת משקי הבית כמדד המייצג את רמת החיים שלהם, בעיקר מפני שנתוני ההכנסה זמינים ונוחים לשימוש. עם זאת, ההכנסה כוללת את רמת החיים הנוכחית (הצריכה) ורמת החיים העתידית (החיסכון) יחדיו. עבודה זו מתמקדת באי-שוויון ברמת הצריכה של משקי הבית, המספק תמונה מעמיקה יותר על הפערים הנוכחיים בין משקי הבית.

הספרות הכלכלית עסקה לא מעט במדידת אי-שוויון בהתבסס על נתוני צריכה.¹ בעוד שההכנסה של משקי הבית נתונה לתנודות – בין אם תנודות בחיים האישיים של משקי הבית או תנודות בשוק העבודה ובמשק בכלל – משקי הבית נוטים להחליק תצרוכת על פני זמן כדי לשמור על רמת חיים יציבה בהתאם להכנסות שהם צופים שיהיו להם במשך חייהם.

מדד מקובל למדידת אי-שוויון הוא מדד ג'יני, הנע בין שני ערכי קיצון היפותטיים – ערך 0 במצב של שוויון מלא (כל משקי הבית הם בעלי אותה רמת הכנסה/תצרוכת), וערך 1 במצב של אי-שוויון מלא (כל ההכנסה/תצרוכת מרוכזת אצל משק בית אחד). תרשים 1 מציג את המגמות של מדדי ג'יני של ההכנסה הפנויה (הכנסה בניכוי מסים ובתוספת תמיכות) ושל ההוצאה על צריכה בשנים 2003-2023.² ניתן לראות כי אי-שוויון בהכנסה הפנויה גבוה מאי-שוויון בהוצאה על צריכה, אך המגמה של ירידה הדרגתית באי-שוויון משותפת לשני המדדים.

תרשים 1
אי-שוויון בהכנסה הפנויה ובסך הצריכה של משקי בית בישראל*

מדד ג'יני, 2003-2018

* הנתונים מתוקנים לנפש סטנדרטית.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ונתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

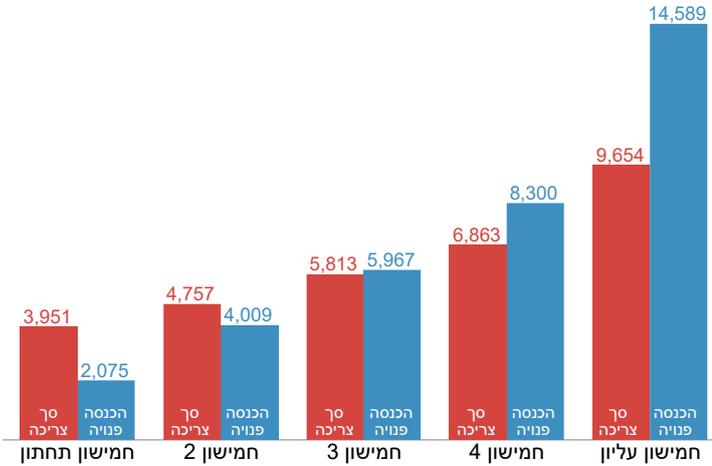
¹ למשל, Norris and Pendakur, 2015; Aguiar and Bils, 2015; Heathcote, Perri, and Violante, 2010; Attanasio, Battistin, and Ichimura, 2004; Attanasio and Pistaferri, 2014.

² עבודה זו משתמשת בנתונים של סקרי ההוצאות השנתיים של הלמ"ס מהשנים 2003-2023, אם כי רוב הניתוחים בהמשך מתייחסים לתקופה של 2003-2018 בלבד. הסיבה לכך היא ששיעורי ההשבה לסקר של שנת 2019 היו נמוכים, והסקרים של השנים 2020-2021 נערכו תוך כדי שינויים קיצוניים (וזמניים) בדפוסי הצריכה בשל מגפת הקורונה ומדיניות הסגרים.

תרשים 2

הכנסה פנויה וסך צריכה של משקי בית

לפי חמישוני הכנסה פנויה לנפש תקינית, שקלים לחודש, 2018

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ונתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

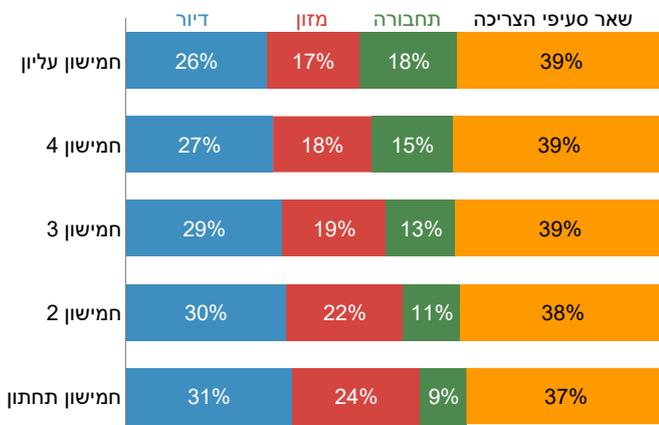
תרשים 2 מציג את ממוצעי ההכנסה הפנויה וההוצאה על צריכה לנפש תקינית³ של משקי הבית, לפי חמישוני הכנסה פנויה בשנת 2018. ניתן לראות כי משקי הבית בשני החמישונים התחתונים מוציאים על צריכה יותר מההכנסה הפנויה שלהם, בעוד ששאר משקי הבית מוציאים על צריכה פחות מסך ההכנסה הפנויה שלהם, וההפרש בין ההכנסה לצריכה גדל ככל שגדלה ההכנסה. הממצא לגבי שני החמישונים התחתונים דומה לממצאים קודמים של רגב (2014), ועשוי לנבוע מבעיה של תת-דיווח של ההכנסה בקרב משקי הבית הנמצאים בחמישוני ההכנסה הנמוכים.

פירוק אי-שוויון בצריכה

תרשים 3

הרכב סל הצריכה של משקי הבית בישראל

לפי חמישוני הכנסה פנויה לנפש, 2018

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ונתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

כאשר בוחנים אי-שוויון באמצעות נתוני צריכה, יש לזכור שהצריכה כוללת מוצרים שונים, שחלקם מוצרי בסיס חיוניים וחלקם מוצרי מותרות, שלכל אחד מהם התייחסות שונה בשיח הציבורי על אי-שוויון. עבודה זו בוחנת את אי-שוויון בסעיפי הצריכה השונים ואת ההבדלים בדפוסי הצריכה בין קבוצות אוכלוסייה שונות. תרשים 3 מראה ששלושה מהסעיפים – דור, מזון, וחברה – מהווים כ-60% מהצריכה של משקי הבית, ולכן עבודה זו תתמקד בהם.

³ חישוב הלוקח בחשבון את העובדה שמשקי בית גדולים פי שניים, למשל, אינם זקוקים להוצאה כפולה על מנת להגיע לאותה רמת חיים. חישוב מספר הנפשות התקניות מעניק לכל נפש מעל שתי נפשות משקל הנמוך מ-1 שהולך ויורד עם הגידול במספר הנפשות. פירוט מלא של סולם התיקון לפי מספר נפשות נמצא בפרסומי הלמ"ס.

- סעיף ההוצאה הגדול ביותר הוא הוצאות הדיור, אשר כוללות בעיקר תשלום שכר דירה למתגוררים בשכירות, וזקיפת ערך למתגוררים בדירה בבעלותם.⁴ סעיף זה מהווה בין רבע לשליש מכלל ההוצאה על צריכה של משקי בית, ושיעורו מסל הצריכה יורד ככל שההכנסה עולה. משקי בית בחמישון התחתון מוציאים 31% מסך הצריכה שלהם על דיור, לעומת 26% במקרה של משקי בית בחמישון העליון.
- גם שיעור ההוצאה על מזון מסך ההוצאה על צריכה קטן ככל שההכנסה גדלה: 24% בקרב החמישון התחתון, לעומת 17% בקרב החמישון העליון.
- התמונה הפוכה במקרה של סעיף ההוצאה על תחבורה, כך שככל שהכנסתו של משק בית גבוהה יותר, הוא מוציא חלק גדול יותר מסך הצריכה שלו על תחבורה: משקי בית בחמישון התחתון מוציאים 9% בלבד מהצריכה שלהם על תחבורה, בעוד שמשקי בית בחמישון העליון מוציאים 18% על תחבורה.⁵
- השיעור של כל שאר סעיפי הצריכה לא משתנה מהותית עם ההכנסה.

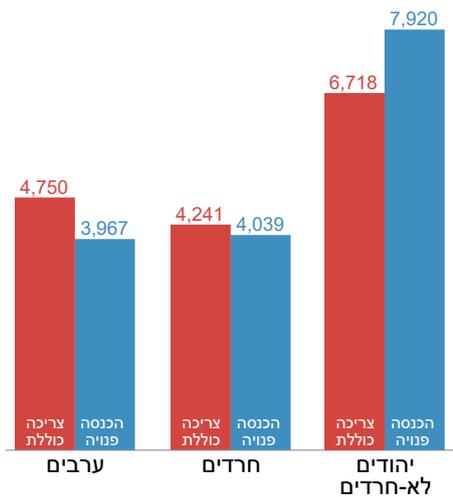
הבדלים מהותיים קיימים גם בין סלי הצריכה של משקי

בית מקבוצות אוכלוסיה שונות: יהודים לא-חרדים, יהודים חרדים,⁶ וערבים.⁷ 82% ממשקי הבית הנכללים בסקרי ההוצאות הם יהודים לא-חרדים, כאשר משקי בית ערבים מהווים 12% ומשקי בית חרדים מהווים 6%. ליהודים הלא-חרדים יש הכנסה פנויה לנפש ורמת צריכה לנפש הגבוהות משל שתי הקבוצות האחרות, והם נוטים לצרוך פחות מרמת ההכנסה הפנויה שלהם, בניגוד לשתי הקבוצות האחרות (תרשים 4). בנוסף, בעוד שההכנסה הפנויה של משקי בית חרדים דומה לזו של משקי בית ערבים, הם מוציאים בחודש ממוצע כ-11% פחות על צריכה לנפש תקנית.

גם הרכב סל הצריכה שונה בין קבוצות האוכלוסיה.

בהינתן שיעורי העוני הגבוהים בקרב החרדים והערבים, השוואה

תרשים 4
הכנסה פנויה וסך צריכה של משקי בית
לפי קבוצות אוכלוסיה, שקלים לחודש, 2018

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

⁴ זקיפת ערך לדירה בבעלות מחושבת על ידי הלמ"ס על פי שכר הדירה הממוצע המשולם בדירות דומות.

⁵ עד 2013 הוצאות התחבורה כללו ערך זקוף לרכב בבעלות, ואילו לאחר מכן הוצאות כללו את העלות של קניית רכב חדש. עקב כך, ערכים אלה לא נכללו בהוצאות התחבורה שנתחן בעבודה זו.

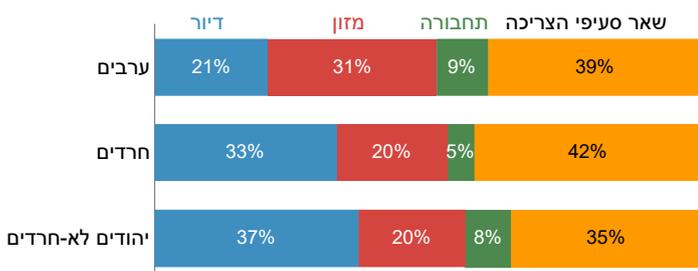
⁶ משק בית יהודי נקבע כחרדי אם מוסד הלימוד האחרון של לפחות אחד מבני משק הבית היה ישיבה גבוהה.

⁷ משקי בית ערבים כוללים גם דרוזים ובדואים, שמזוהים בסקרים אולם מספרם נמוך מכדי לאפשר ניתוח נפרד.

פשוטה של הרגלי הצריכה של קבוצות אלה ליהודים לא-חרדים – ששיעור העניים בקרבם נמוך בהרבה – תשקף בעיקר פערי הכנסה. לכן, תרשים 6 משווה את דפוסי התצרוכת בקרב משקי בית בחמישון התחתון בלבד.⁸ נראה כי משקי בית ערבים מוציאים על דיור פחות ממשקי בית יהודים כחלק מסך הצריכה שלהם – 21% לעומת 37%; לעומת זאת, הם מוציאים שיעור גבוה יותר מסך הצריכה שלהם על מזון – 31% לעומת 20%. שיעור ההוצאה של משקי בית חרדים על תחבורה נמוך במעט מאשר משקי בית יהודים לא-חרדים –

5% מול 8%, בהתאמה – וכך גם שיעור ההוצאה על דיור – 33% מול 37%, בהתאמה.

תרשים 5
הרכב סל הצריכה של משקי בחמישון ההכנסה התחתון
לפי קבוצות אוכלוסייה, 2018

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

התפלגות הצריכה של קבוצות האוכלוסייה השונות בחמישון ההכנסה העליון (תרשים 6) שונה מזו שבחמישון ההכנסה התחתון. בחמישון העליון, חלק ההוצאה של משקי הבית החרדים על תחבורה גדול מזה של משקי הבית היהודים הלא-חרדים, וחלק ההוצאה שלהם על מזון קטן יותר, בעוד שבחמישון התחתון כמעט ואין הבדל בין שתי הקבוצות בשיעור ההוצאה על סעיפים אלו. עם זאת, נראה שיש גם הבדלים בדפוסי הצריכה של משקי הבית מהקבוצות השונות שאינם קשורים להכנסה, למשל שיעור ההוצאה הנמוך יותר על דיור ושיעור ההוצאה הגבוה יותר על מזון של משקי בית ערבים.

בפרקים הבאים נבחנים לעומק המגמות באי-השוויון ובדפוסי הצריכה בכל אחד משלושת סעיפי הצריכה העיקריים.

2. אי-שוויון בהוצאה על מזון⁹

מזון הינו מוצר הצריכה הבסיסי ביותר למשקי הבית. ממשלות ועמותות שואפות להקנות לאזרחים רמת תזונה בסיסית באמצעים שונים, כולל תמיכה בחקלאות, פיקוח על מחירי מזון, תלושי מזון, ושליחת

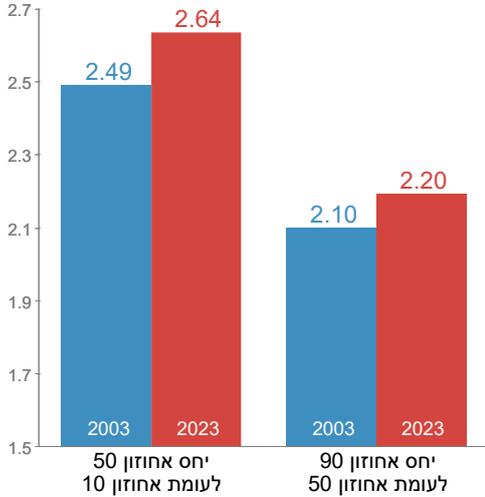
⁸ החמישונים מחושבים מתוך כלל האוכלוסייה.

⁹ בשנת 2016 אופן רישום הנתונים ביומן – שעליו מתבססים כל סעיפי המזון – עבר מרישום דו-שבועי לרישום חד-שבועי. כדי לאפשר השוואה מהימנה לכל התקופה הנבחנת, הניתוחים בפרק זה מבוססים על נתוני היומן המופיעים בשבוע הראשון של הרישום בלבד.

תרשים 7

אי שוויון בהוצאה לנפש על מזון

יחסי אחוזונים ב-2003 וב-2023

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

סלי מזון למשפחות נזקקות. תרשים 7 מראה כי הפער בין ההוצאה (לנפש) של משק-בית הנמצא באחוזון ה-50 של התפלגות ההוצאה לבין זה של משק-בית הנמצא באחוזון ה-10 גדל במשך התקופה הנבדקת, בעוד שהפער בין האחוזון ה-90 לאחוזון ה-50 השתנה בפחות. כלומר, אי-השוויון בחלק התחתון של התפלגות ההוצאות על מזון גדל, בעוד שאי-השוויון בחלק העליון של ההתפלגות השתנה פחות. בסך הכל, הפער בהוצאה בין האחוזון ה-90 לבין האחוזון ה-10 – המכפלה של שני הפערים המוצגים בתרשים – גדל במהלך התקופה, מקצת יותר מפי 5.2 ב-2003 לפי 5.8 ב-2023.

תרשים 8 מראה כי סך ההוצאה לנפש על מזון עולה עם

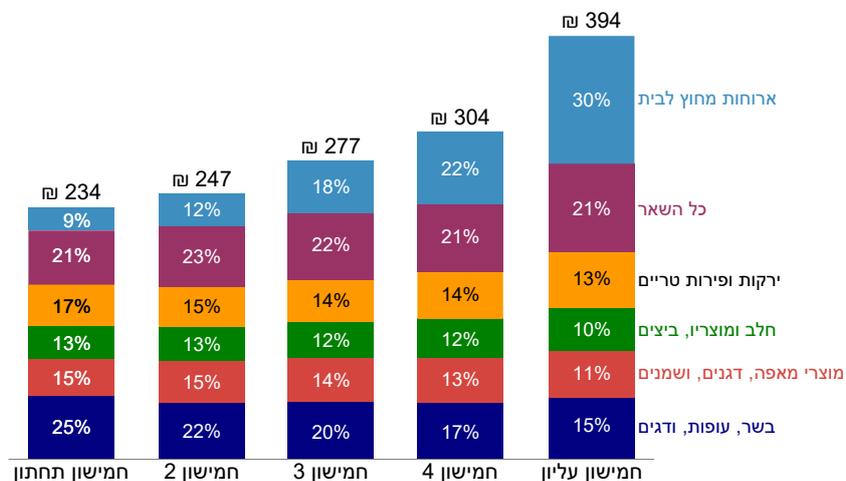
ההכנסה – במיוחד בהשוואה בין חמישון ההכנסה העליון לבין זה שמתחתיו - אך שיעור ההוצאה על רוב הסעיפים מסך ההוצאה על מזון

לא שונה בהרבה בין חמישוני ההכנסה. יוצאי הדופן הם ההוצאה על ארוחות מחוץ לבית, אשר שיעורה מסך ההוצאה על מזון עולה עם ההכנסה – מ-9% אצל משקי בית בחמישון ההכנסה התחתון ל-30% אצל משקי בית בחמישון העליון – ובהוצאה על בשר, עופות ודגים, אשר שיעורה מסך ההוצאה על מזון יורד עם רמת ההכנסה – מ-25% בקרב החמישון התחתון, ל-15% בקרב החמישון העליון. חשוב להדגיש כי הרכב ההוצאה

תרשים 8

הוצאה שבועית לנפש על מזון

לפי סעיפי מזון וחמישוני הכנסה פנויה לנפש, 2018

* האחוזים הם שיעור ההוצאה על כל סעיף מסך ההוצאות על מזון של כל חמישון הכנסה.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

על מזון אינו מיתרגם ישירות לתפריט התזונה של משק הבית, כלומר הוצאה נמוכה או גבוהה על סוג מזון כלשהו אינה מעידה בהכרח על כמות המזון שנצרך וגם לא על איכותו וערכו התזונתי. עם זאת, סביר להניח שהפערים ברמות ההוצאה של משקי בית מחמישוני הכנסה שונים על מוצרי מזון מעידים על הבדלים בהרגלי התזונה של משקי הבית.¹⁰

פערים בדפוסי צריכת מזון בין קבוצות אוכלוסיה

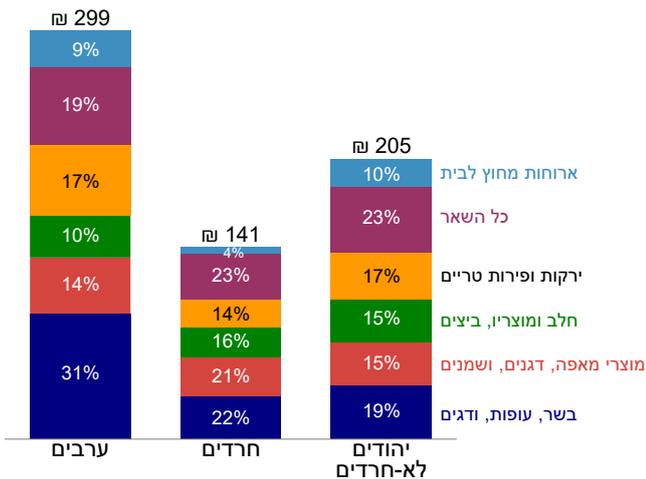
כפי שניתן לראות בתרשים 9, גם כאשר משווים בין משקי בית בחמישוני ההכנסה התחתון בלבד,¹¹ בשנת 2018 ההוצאה השבועית לנפש של משקי בית יהודים חרדים על מזון היתה נמוכה באופן ניכר מזו של שאר קבוצות האוכלוסיה. אפשר ליחס זאת להרגלי הקנייה של רבים מהם ברשתות מזון זולות יותר וביתרון לגודל בקנייה של מארזי מזון גדולים (פלטין, 2022). מנגד, משקי בית ערבים הוציאו על מזון לנפש הרבה יותר ממשקי הבית היהודים.¹² בנוסף לפערים בסך ההוצאה על מזון, קיימים הבדלים בהרכב ההוצאה על מזון בין קבוצות האוכלוסיה. הבדל בולט אחד הוא שמשקי בית ערבים הוציאו 31% מההוצאה שלהם על

מזון על מוצרי בשר, עופות ודגים, לעומת 22% במקרה של החרדים ו-19% במקרה של היהודים הלא-חרדים. הבדל נוסף הוא שמשקי בית יהודים לא-חרדים וערבים הוציאו כעשירית מסך צריכת המזון שלהם על ארוחות מחוץ לבית, בעוד שחרדים מוציאים רק 4%.

סך ההוצאה על מזון, כמו גם ההוצאה על סעיפי המזון השונים, תלויה במגוון של מאפיינים. הפערים בהוצאה על מזון בין קבוצות האוכלוסיה עשויים להעיד על הבדלים בהעדפות הצריכה ביניהן, אך עשויים גם להיות תולדה של הבדלים במאפיינים חברתיים-כלכליים אחרים – רמת ההכנסה, מספר הנפשות בבית, גיל ראש משק

תרשים 9
הוצאה שבועית לנפש על מזון בחמישוני ההכנסה התחתון

לפי סעיפי מזון* וקבוצות אוכלוסיה, 2018

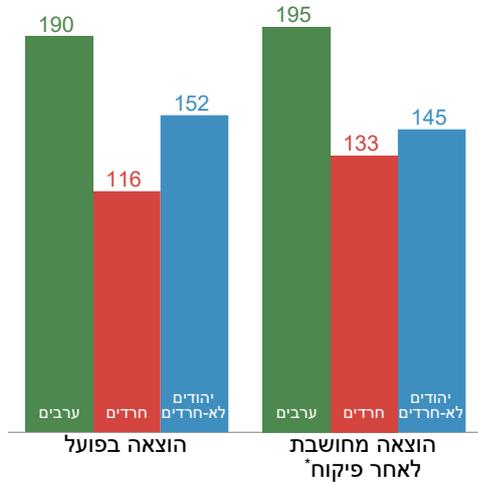
* האחוזים הם שיעור ההוצאה על כל סעיף מסך ההוצאות על מזון של כל חמישוני הכנסה.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

¹⁰ ייתכן שמשקי בית מחמישוני הכנסה שונים משלמים מחירים שונים על אותו המזון כתלות באזור המגורים, מקום הקנייה וכדומה. למרות זאת, בבדיקה שמביאה בחשבון את המחירים השונים שמשלמים משקי הבית – בהתבסס על מדדי מחירי המזון לפי חמישוני הכנסה המחושב על ידי הלמ"ס – לא נמצאו הבדלים משמעותיים מתרשים 8.
¹¹ הדגש הוא על החמישוני התחתון היות שמשקי הבית העניים ביותר חשופים יותר לסיכוני תת-תזונה.
¹² בבדיקת מחירי המזון המופיעים בקבצי היומן של סקר ההוצאות, לא נמצאו הבדלים משמעותיים במחירים שמשלמים ערבים ויהודים על מזון.

תרשים 10 הוצאה שבועית לנפש על מזון בחמישון ההכנסה התחתון, 2003-2018

שקלים במחירי 2018

*ההוצאה המחושבת לאחר פיקוח על משתנים אחרים, כפי שמתואר בנספח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ותונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הבית, המצב המשפחתי שלו/ה, וכדומה – המשפיעים על רמת ההוצאה על מזון ועל הרכבה. כדי לבחון זאת, נערך ניתוח אמפירי רב-משתני לאמידת הפער בהוצאה בין הקבוצות תוך פיקוח על מאפיינים אחרים.¹³

בקרב משקי בית בחמישון ההכנסה התחתון, הפערים בהוצאה השבועית לנפש על מזון בין משקי הבית היהודים החרדים לבין היהודים הלא-חרדים מצטמצמים מאוד כאשר משווים משקי בית בעלי מאפייני רקע דומים (תרשים 10). לעומת זאת, הפערים בין משקי הבית הערבים לבין שתי הקבוצות היהודיות נותרו גבוהים. ניתן להסיק מכך שפערי ההוצאה על מזון בין משקי הבית החרדים לבין היהודים הלא-חרדים נובעים בעיקר מהבדלים במאפייני הרקע של

משקי הבית, בעוד שפערי ההוצאה על מזון בין ערבים ליהודים נובעים מהעדפות שונות בצריכת המזון.¹⁴

אי-שוויון במזון הכרחי

חלק ממוצרי המזון, כמו לחמים, דגנים פשוטים וחלב, נחשבים כמצרכים הכרחיים למשק הבית.¹⁵ סעיפי הוצאה אחרים, כמו ארוחות במסעדות, נחשבים כמוצרי מותרות. צ'רניחובסקי ורגב (2014) הגדירו הוצאה על מזון כהכרחית אם היא משתנה רק במעט כאשר הכנסת משק הבית משתנה, אך משתנה באופן משמעותי יותר כאשר חל שינוי במספר הנפשות במשק הבית.

כדי לבחון זאת, נערך ניתוח אמפירי רב-משתני (ראו תיבת טקסט) כדי לאמוד את השינוי בהוצאה על סעיפי המזון השונים כתוצאה מגידול בהכנסה ומגידול במספר הנפשות במשק הבית. תרשים 11 מראה כי עבור רוב סעיפי המזון, שיעור השינוי בהוצאה בעקבות עלייה במספר הנפשות גדול משיעור השינוי בעקבות גידול בהכנסה: ההוצאה על מוצרי המאפה, הדגנים והשמנים גדלה משמעותית כאשר משק הבית

¹³ פרטים על הניתוח הרב-משתני ניתן למצוא בנספח.

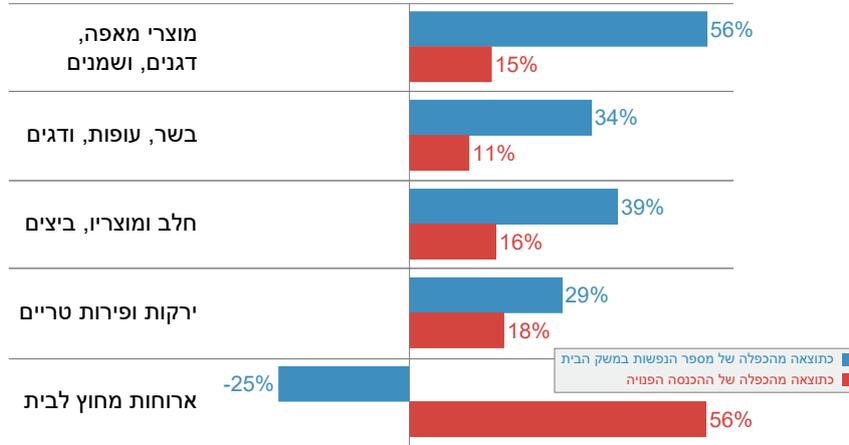
¹⁴ בבחינה של סעיפי מזון ספציפיים – בעיקר סעיף ההוצאה על בשר, עופות, ודגים, וכן סעיף ההוצאה על ירקות ופירות טריים – מתקבלים ממצאים דומים איכותית לתרשים 10. היוצא מן הכלל הוא סעיף הארוחות מחוץ לבית, אשר ההוצאה בו נמוכה בקרב משקי הבית החרדים גם לאחר פיקוח על מאפייני הרקע. מנגד, הפער בהוצאה על ארוחות מחוץ לבית בין משקי בית ערבים ליהודים נסגר לאחר פיקוח על מאפייני הרקע.

¹⁵ חשוב לציין כי המושג 'הכרחיות' לא מתייחס להכרחיות התזונתית של המזונות, אלא הכרחיות מבחינת העדפות משקי הבית. במילים אחרות, משקי בית יעדיפו לוותר על הוצאה בסעיפים אחרים מאשר בסעיפים הכרחיים יותר מבחינתם.

תרשים 11

שיעור השינוי בהוצאה על מזון לפי סעיפים עיקריים

כתוצאה מהכפלה של ההכנסה הפנויה או מספר הנפשות במשק הבית*, -2003

* על פי המתודולוגיה של צ'רניחובסקי ורגב (2014).

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

גדל, אך לא גדלה בהרבה כאשר ההכנסה גדלה, והממצאים דומים גם במקרה של סעיף הבשר, העופות והדגים, סעיף חלב ומוצריו וביצים, וסעיף ירקות ופירות טריים. כלומר, סעיפי המזון הנ"ל נחשבים כהכרחיים למשקי הבית. לעומת זאת, ההוצאה על ארוחות מחוץ לבית עולה משמעותית כאשר ההכנסה גדלה, אך יורדת כאשר משק הבית גדל, והמשמעות היא שניתן להגדיר הוצאה זו כמותרות.

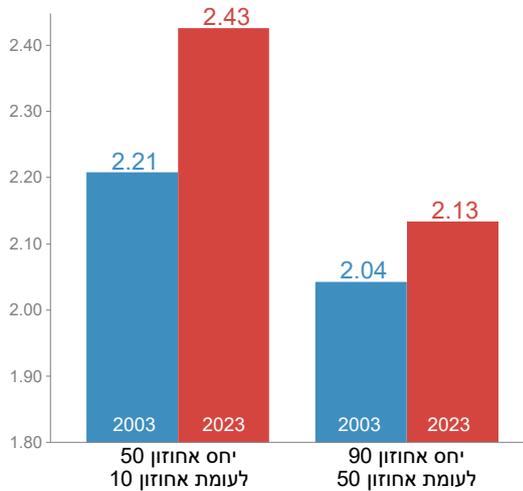
3. אי-שוויון בהוצאה על דיור

בדומה למזון, הוצאה על דיור היא הכרחית. הממשלה נוקטת אמצעי מדיניות שונים לקידום דיור בר-השגה. חלק מהתוכניות מסבסדות רכישת דירה – לדוגמה תוכנית מחיר למשתכן של משרד הבינוי והשיכון – ותוכניות אחרות מסייעות בשכר הדירה למשקי בית נזקקים המתגוררים בשכירות. לצד זאת, העלויות התכופות במחירי הדיור ובהחזרי המשכנתאות מגבירות את הנטל הכלכלי של הוצאות הדיור, ועשויות לגרום להגדלת אי-השוויון בתנאי הדיור של משקי הבית. אכן, ניתן לראות בתרשים 12 שאי-השוויון בהוצאה על דיור עלה לאורך השנים, ובאופן משמעותי יותר בחלק התחתון של התפלגות ההוצאה על דיור.

עבודה זו עושה שימוש בניתוחים אמפיריים רב-משתנים, המאפשרים לבחון את הפער בהוצאה בין משקי בית מקבוצות אוכלוסיה שונות תוך פיקוח על משתני רקע המאפיינים אותם.

לדוגמה, בפרק זה השיטה מאפשרת לבחון את הפער בהוצאה בין משקי בית יהודים ומשקי בית ערבים, אשר דומים ברמת ההכנסה, במספר הנפשות בבית, בגיל ראש משק הבית ובמצב המשפחתי שלו, ואשר שניהם נסקרו באותה השנה.

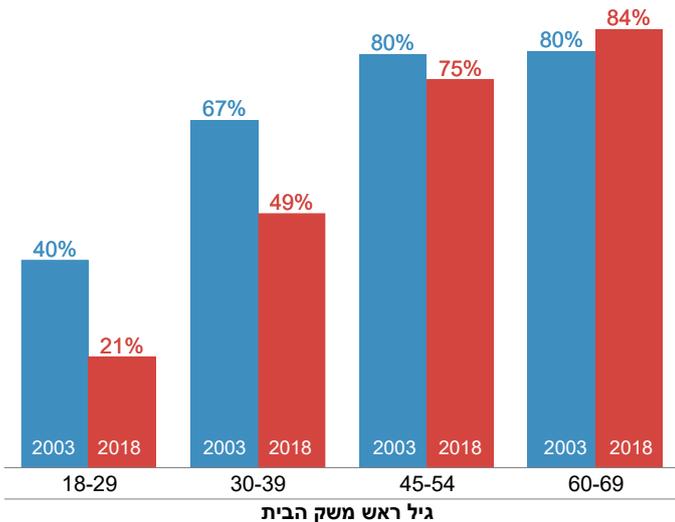
תרשים 12
אי שוויון בהוצאה על דיור לנפש*
יחסי אחוזונים ב-2003 וב-2023

* לא נכללו בנייתו משקי בית המתגוררים בשכירות מחברה ציבורית או בדמי מפתח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ותונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 13
שיעור הבעלות על דירת המגורים*
לפי גיל ראש משק הבית ב-2003 וב-2018

* משקי בית המתגוררים בשכירות אך בבעלותם דירה אחרת אינם נחשבים כאן כבעלי דירה

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ותונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פערים במאפייני דיור של שוכרי דירה¹⁶ לעומת מתגוררים בדירה בבעלות

סעיף הצריכה על דיור מורכב בעיקר מהערך של דירת המגורים, אשר מוצג בתור ההוצאה על שכר דירה אם משק הבית מתגורר בשכירות, ו-"שכר דירה נזקף" אם משק הבית מתגורר בדירה בבעלותו.¹⁷ כ-77% ממשקי הבית המשתתפים בסקר ההוצאות מתגוררים בדירה בבעלותם. ערך הדירות, ההכנסה הפנויה וההוצאה על צריכה של משקי בית המתגוררים בדירה בבעלותם גבוהים יותר מאלה של משקי בית המתגוררים בשכירות; עם זאת, החלק של דיור מתוך סך הצריכה דומה למדי בשתי הקבוצות. כמו כן, משקי בית המתגוררים בדירה בבעלותם הם לרוב מבוגרים יותר, כוללים יותר נפשות, ובבתים שלהם יש יותר חדרים. צפיפות הדיור של משקי הבית המתגוררים בבעלות – מספר נפשות לחדר – דומה לזו של המתגוררים בשכירות.

עם השנים חלה ירידה משמעותית בשיעור המתגוררים בדירה בבעלותם בקרב משקי הבית הצעירים יחסית, לעומת ירידה מתונה מאוד בשיעור זה בקרב משקי בית המבוגרים יחסית (תרשים 13). לאור הירידה המתמשכת בנשיגות הדיור – המוגדרת כמספר חודשי השכר הנדרשים למשק בית ממוצע כדי לרכוש דירה (Ben-Shahar et al., 2019) – ניתן לצפות שבעתיד תחול ירידה בשיעור הבעלות על דירה גם בקרב משקי הבית המבוגרים. היסטורית, בעלות על דירה הייתה

¹⁶ לגבי שוכרי הדירה, נכללו בנייתו רק אלו אשר שוכרים דירה ממשכיר פרטי. מיעוט זניח ממשקי הבית שנכללו בסקר ההוצאות מתגוררים בשכירות מחברה ציבורית או בדמי מפתח. משום שהם משלמים שכר דירה נמוך משמעותית ממחיר השכירות בשוק החופשי, לא ניתן להשוות בינם לבין השוכרים ממשכיר פרטי, ועל כן הושטו מהניתוח.

¹⁷ שכר דירה נזקף מחושב על ידי הלמ"ס על סמך שכר הדירה הממוצע המשולם עבור דירות דומות.

המכשיר העיקרי שבאמצעותו משקי בית במעמד הביניים צברו הון, ומכאן שהירידה בשיעור בעלי הדירות עשויה לשקף עלייה משמעותית באי-השוויון בהון (Choi and Zinn, 2024; Maclenan and Long, 2022).

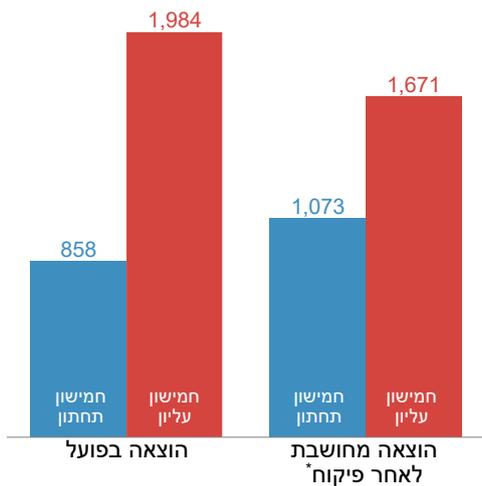
פערים במאפייני דיור בין חמישוני הכנסה

קיים קשר הדוק בין מאפייני הדיור לבין רמת ההכנסה, כך שההוצאה על דיור לנפש בחמישון ההכנסה העליון גדולה מזו שבחמישון התחתון. בקרב משקי בית שהתגוררו בשכירות, משק בית מחמישון ההכנסה העליון הוציא בממוצע יותר מפי שניים (לנפש) על שכר דירה מאשר משק בית בחמישון ההכנסה התחתון (תרשים 14); עם זאת, קיימים הבדלים במאפייני הרקע של משקי בית בחמישוני ההכנסה השונים, ואלה עשויים להיות הגורמים לפערים בהוצאות הדיור. באופן ספציפי, מחירי הדיור שונים מאד בין אזורים שונים בארץ, ולכך יש השפעה הן על הפיזור הגיאוגרפי של משקי בית מרמות הכנסה שונות והן על ההוצאה שלהם על שכר דירה. לאחר פיקוח על מאפייני הרקע בניתוח אמפירי רב-משתני¹⁸, נמצא כי הפערים בין

חמישוני ההכנסה מצטמצמים, כך שמשקי בית מחמישון ההכנסה העליון מוציאים לנפש רק 56% יותר מאשר משקי בית מהחמישון התחתון בעלי מאפיינים דומים (תרשים 14). ממצאים דומים מתקבלים גם בהשוואה בין משקי בית שהתגוררו בדירה בבעלותם.¹⁹

יש לזכור שעלייה גדולה מספיק בהכנסה של משק בית המתגורר בשכירות עשויה להשפיע לא רק על ההוצאה על שכר דירה, אלא גם לגרום למשק הבית לעבור להתגורר בבעלות, ולהיפך במקרה של ירידה גדולה מספיק בהכנסה. אכן, שיעור הבעלות על דירה של משקי בית מחמישון ההכנסה העליון גבוה משל חמישון ההכנסה התחתון – 76% מול 63%, בהתאמה. כאשר מפקחים על המאפיינים של משקי הבית, הפער בבעלות רחב עוד יותר: 78% מול 60%.

תרשים 14
שכר דירה חודשי לנפש במשקי בית השוכרים דירה ממשכיר פרטי, 2003-2018
לפי חמישוני הכנסה, שקלים במחירי 2018

* ההוצאה המחושבת לאחר פיקוח על משתנים אחרים, כפי שמתואר בנספח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

¹⁸ אופן חישוב הניתוח הרב-משתני מפורט בנספח.

¹⁹ הן בקרב המתגוררים בשכירות והן בקרב המתגוררים בדירה בבעלותם, הפער הגדול ביותר ברמת הצריכה על דיור בין חמישוני ההכנסה הוא בין החמישון העליון לבין זה שמתחתיו.

הפערים בצפיפות הדיור – מספר הנפשות הממוצע לחדר – משמעותיים, כך שצפיפות הדיור של משקי בית בחמישון ההכנסה התחתון כפולה מזו של משקי בית בחמישון העליון (1.2 מול 0.6). עם זאת, כאשר משווים משקי בית בעלי מאפיינים דומים, הפער בצפיפות הדיור בין חמישוני ההכנסה יורד (1.0 מול 0.8).

פערים במאפייני דיור בין קבוצות אוכלוסיה

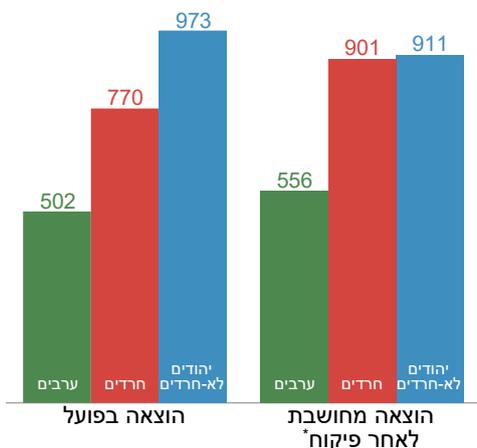
קיימים הבדלים במאפייני הדיור גם בין קבוצות האוכלוסיה השונות, והם נותרים בעינם גם כאשר משווים בין משקי בית מחמישון ההכנסה התחתון בלבד (תרשים 15). ההוצאה לנפש על שכר דירה של משקי בית חרדים נמוכה מזו של משקי בית יהודים לא-חרדים. עם זאת, כאשר משווים משק בית חרדי ויהודי לא-חרדי בעלי אותם מאפיינים, הם מוציאים על שכר דירה סכום כמעט זהה. ממצא דומה מתקבל כאשר בוחנים את שכר הדירה הנזקף לנפש בקרב משקי בית המתגוררים בדירה בבעלותם.

מאפייני הדיור של משקי בית ערבים שונים מאלה של משקי הבית היהודים. ההוצאה הריאלית על דיור של משקי הבית הערבים נמוכה משמעותית – גם על שכר דירה וגם כזקיפת ערך לדיור בבעלות – מזו של היהודים, וכאשר משווים משקי בית בעלי מאפיינים דומים הפער מצטמצם רק במעט. עם זאת, בשל

פערים גדולים במחירי הדיור בין ישובים ערביים ויישובים יהודיים, קשה לקבוע האם ממצאים אלו מבטאים פער באיכות הפיזית של הדיור בין שתי קבוצות האוכלוסיה.

תרשים 16 מראה כי משקי בית חרדים מאופיינים בשיעור בעלות על דירה הגבוה בכ-16 נקודות אחוז מזה של יהודים לא-חרדים. הפער בשיעור הבעלות מטפס לכ-20 נקודות אחוז כאשר משווים משקי בית עם אותם מאפיינים. ייתכן שפער זה נובע (לפחות בחלקו) מכך שלמשקי בית חרדים יש יותר מקורות מימון פנים-קהילתיים לקניית דירה, והם גם נוטים לפרוס את פירעון המשכנתא לתקופה ארוכה יותר (רגב, 2014). בנוסף, תכניות שיכון רבות נטו להיטיב יותר עם משפחות חרדיות מאשר עם משפחות לא-חרדיות, באופן גלוי או סמוי.²⁰ כמו כן, הקריטריונים של הממשלה לסיוע

תרשים 15
שכר דירה חודשי לנפש במשקי בית בחמישון ההכנסה התחתון, 2003-2018
השוכרים דירה ממשכיר פרטי, לפי קבוצות אוכלוסיה, שקלים במחירי 2018

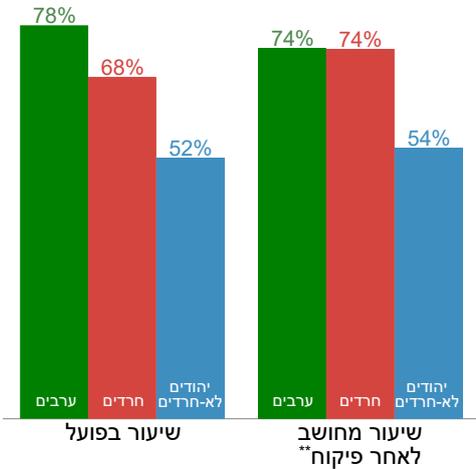

* ההוצאה המחושבת לאחר פיקוח על משתנים אחרים, כפי שמתואר בנספח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

²⁰ במהלך התקופה הנבחנת במאמר זה, קודמו תוכניות דיור שונות שהיטיבו עם האוכלוסיה החרדית. בינן, תוכנית "מחיר למשתכן" שקידם שר השיכון דאז אטיאס בשנת 2011, אשר גם ייעדה את רוב הדירות ליישובים בעלי אופי חרדי מובהק וגם בלמה את קריטריון כושר ההשתכרות כתנאי לזכאות. תופעה זו מתמשכת בשנים האחרונות, ואף ביתר שאת (נירנבורג ואהרן-שפרן, 2024).

תרשים 16
**שיעור הבעלות על דירת המגורים
 בחמישון ההכנסה התחתון***
 לפי קבוצת אוכלוסייה, 2003-2018

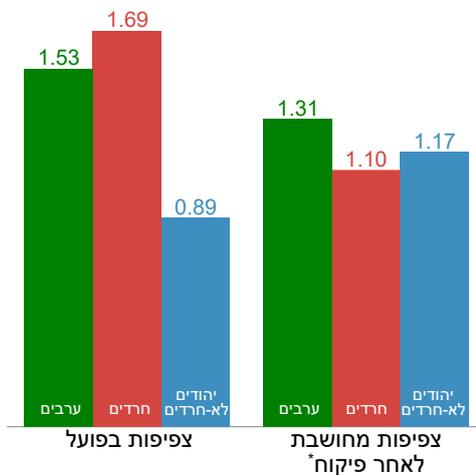
* משקי בית המתגוררים בשכירות אך בבעלותם דירה אחרת אינם נחשבים כאן כבעלי דירה.

** השיעור המחושב לאחר פיקוח על משתנים אחרים, כפי שמתואר בנספח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 17
**צפיפות דיור בקרב משקי בית
 בחמישון ההכנסה התחתון**

מספר נפשות לחדר, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2003-2018

* צפיפות דיור המחושבת לאחר פיקוח על משתנים אחרים, כפי שמתואר בנספח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

במשכנתא מיטיבים עם האוכלוסייה החרדית, היות שסך הסיוע גבוה יותר ככל שבני הזוג נשואים יותר שנים ויש להם יותר ילדים ואחים.

משקי בית ערבים מאופיינים בשיעור בעלות על דירה הגבוה מזה של משקי בית יהודים – חרדים ולא-חרדים – אך כאשר משווים בין משקי בית בעלי מאפיינים דומים נראה כי שיעור הבעלות שלהם דומה לזה של משקי הבית החרדים (תרשים 16). עם זאת, חשוב לציין כי בשל המצוקה בתכנון העירוני ביישובים הערביים והקושי הבירוקרטי שהם ניצבים מולו, רבים מתושביהם בונים בתים ללא היתרי בנייה, והמעמד החוקי של מגורים בבעלות ביישובים ערביים הוא רעוע יותר מאשר ביישובים יהודיים (בנא-ג'ריס וחילאיליה, 2022). כלומר, בעוד ששיעור המתגוררים בבעלות בקרב משקי בית ערבים גבוה יותר בהשוואה למשקי בית יהודיים, בעלות על דירה בקרבם אינה משקפת בהכרח את אותה רמת ביטחון כלכלי אשר מספקת דירה בבעלות למשק בית יהודי.

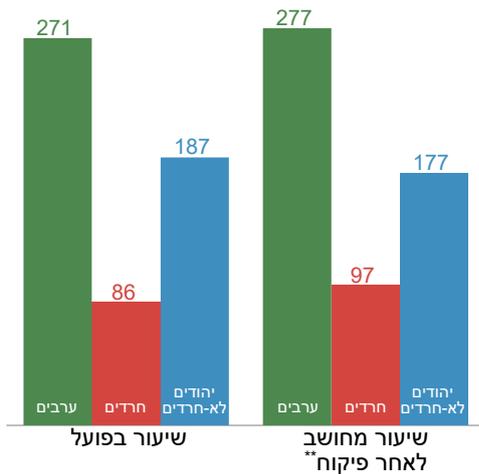
מספר החדרים הממוצע בדירה של משק בית חרדי בחמישון התחתון גבוה במקצת מזה של משק בית יהודי לא-חרדי באותו חמישון (תרשים 17). מכיוון שמספר הנפשות במשקי בית חרדים יותר מכפול מזה במשקי הבית הלא-חרדים, צפיפות הדיור של משקי בית חרדים כמעט כפולה – 1.69 נפשות לחדר לעומת 0.89. עם זאת, כאשר בוחנים משקי בית בעלי מאפיינים דומים, צפיפות הדיור של משק בית חרדי דומה לזה של משק בית יהודי לא-חרדי. גם משקי בית ערבים נוטים לחיות בצפיפות גבוהה יותר מאשר משקי בית יהודים לא-חרדים, וניתן לראות כי הפער בצפיפות הדיור בין שתי קבוצות האוכלוסייה מצטמצם רק חלקית כאשר משווים משקי בית בעלי אותם מאפיינים.

4. אי-שוויון בהוצאה על תחבורה

בין השנים 2003 ו-2023 חלה מגמה מעורבת בפערים בהוצאה על תחבורה (תרשים 18);²¹ כך, בעוד שהפערים בקרב משקי הבית בחלק התחתון של התפלגות ההוצאה (יחס אחוזונים 10-50) הצטמצמו, הפערים בקרב משקי הבית בחלק העליון של ההתפלגות (יחס אחוזונים 50-90) התרחבו. בסך הכל, הפער בין אחוזון ההוצאה ה-90 לאחוזון ה-10 הצטמצם במהלך התקופה, מיחס של פי 24 ליחס של פי 2.0. עם זאת, אי-השוויון בהוצאה על תחבורה נותר גבוה משמעותית בהשוואה לסעיפי ההוצאה על מזון ודירור (תרשימים 7 ו-12 בהתאמה), וייתכן שהוא בא לידי ביטוי במגבלות על יכולת ההתניידות של משקי בית בעלי הכנסה נמוכה, אם לצורך תעסוקה מתגמלת יותר או לשם קניות מושכלות יותר.

תרשים 19 מראה שממוצע ההוצאה לנפש של משקי בית ערבים על תחבורה גבוה בהרבה מזה של יהודים לא-חרדים. ייתכן שזוהי תוצאה של ריכוז האוכלוסיה הערבית בפריפריה. לעומת זאת, ההוצאה לנפש של משקי בית חרדים נמוכה בהרבה, אולי עקב שימוש נרחב יותר בתחבורה ציבורית לעומת תחבורה

תרשים 19
הוצאה חודשית לנפש על תחבורה
בחמישון ההכנסה התחתון*, 2003-2018
שקלים במחירי 2018

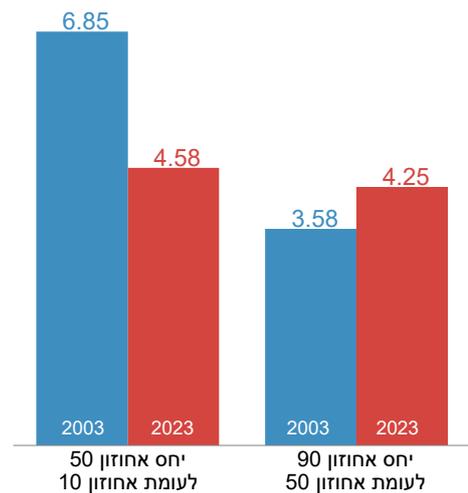

* לא כולל את סעיפי זקיפת ערך לרכב וקניית רכב, בשל שינוי באופן המדידה משנת 2013 ואילך.

** ההוצאה המחושבת לאחר פיקוח על משתנים אחרים, כפי שמתואר בנספח.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 18
אי שוויון בהוצאה לנפש על תחבורה*
יחסי אחוזונים ב-2003 וב-2023

* לא כולל את סעיפי זקיפת ערך לרכב וקניית רכב, בשל שינוי באופן המדידה משנת 2013 ואילך.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

²¹ יש לציין שהחל משנת 2013 השתנה אופן המדידה של הוצאות על רכישת רכב בסקר ההוצאות, לכן סעיף זה לא נכלל בנייתו של סך ההוצאה על תחבורה. מדובר על הסעיף "צריכה בעין למכונית בבעלות", שהוחלף החל ב-2013 על ידי הסעיף "קניית מכונית".

פרטית בקרב קבוצת אוכלוסיה זו.²² ממצאים אלה אינם משתנים כמעט כאשר משווים בין משקי בית בעלי מאפייני רקע דומים, כך שהפערים בהוצאה על תחבורה אינם תולדה של הבדלים במאפיינים, אלא של דפוסי צריכה מבניים.

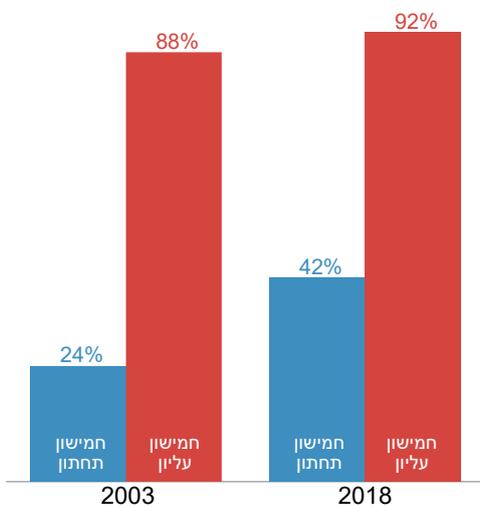
ההוצאה על תחבורה מורכבת משני סעיפים עיקריים: הוצאות הקשורות לרכב והוצאות על נסיעות לחוץ לארץ. סעיפים אלה ייבחנו כעת לעומק.

פערים בשימוש ברכב בין חמישוני הכנסה

תרשים 20 מציג את השינויים בשיעור השימוש ברכב פרטי בחמישון ההכנסה התחתון ובחמישון העליון.²³ השינוי המשמעותי ביותר חל בחמישון ההכנסה התחתון: בשנת 2003, רק 24% ממשקי הבית בחמישון זה החזיקו ברכב פרטי, אך שיעור זה גדל עד כדי 42% בשנת 2018. גם בקרב משקי בית בחמישון ההכנסה העליון חלה עלייה בשימוש ברכב, אולם היא מתונה בהרבה מאשר בחמישון התחתון, כך שבפועל הפער בשיעור השימוש ברכב פרטי בין משקי בית בעלי הכנסה גבוהה לבין בעלי הכנסה נמוכה הצטמצם עם השנים. למרות הצמצום בפער, בשנת 2018 שיעור משקי הבית בחמישון ההכנסה העליון שהשתמשו ברכב פרטי היה יותר מכפול מהשיעור בחמישון התחתון (92% לעומת 42%).²⁴ ניתוחים דומים מראים שההוצאה על דלק, תחזוקת רכב ושווי הרכב גדלים ככל שההכנסה גדלה, וגם שממצאים אלו אינם משתנים כאשר משווים בין משקי בית בעלי מאפיינים דומים.

תרשים 20
שיעור משקי הבית שבבעלותם
רכב אחד לפחות

לפי חמישון הכנסה פנויה, ב-2003 וב-2018

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

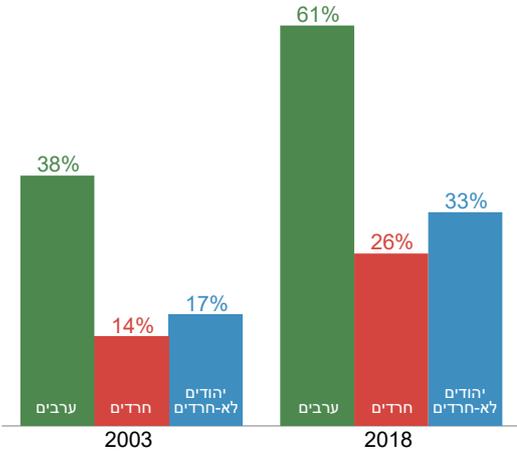
²² בסקר ההוצאות לא נרשמו הוצאות על טעינת כרטיסי נסיעה כמו רב קו, מה שלא מאפשר מדידה אמיתית של הצריכה בפועל של תחבורה ציבורית.

²³ כ-9% ממשקי הבית שדיווחו על שימוש ברכב אינם הבעלים של הרכב, וככל הנראה משתמשים ברכב שהעמיד לרשותם המעביד או ששכרו לטווח ארוך. בניתוח זה לא תהיה הבחנה בין בעלי רכב לבין מחזיקי רכב שאינם בעליו.

²⁴ ממצאים אלה אינם משתנים משמעותית גם כאשר מפקחים על שאר מאפייני משק הבית.

פערים בשימוש ברכב בין קבוצות אוכלוסיה

תרשים 21
שיעור משקי הבית בחמישון ההכנסה התחתון שבעלותם רכב אחד לפחות לפי קבוצת אוכלוסיה ב-2003 וב-2018

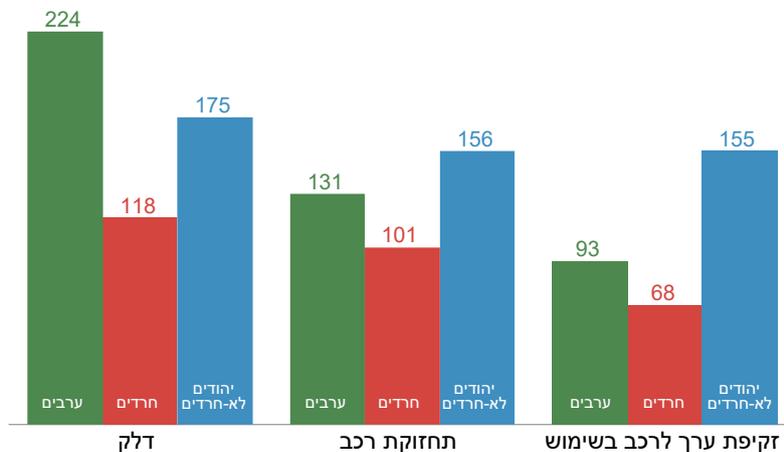

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ותונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

בקרב משקי בית בחמישון ההכנסה התחתון, שיעור משקי הבית הערבים שברשותם רכב פרטי גבוה בהרבה משיעור משקי בית היהודים, ופער זה נשמר לאורך השנים (תרשים 21). ממצאים אלו אינם משתנים גם כאשר משווים משקי בית בעלי מאפיינים דומים. הסיבה לפער זה היא ככל הנראה הנגישות הנמוכה לתחבורה ציבורית ביישובים ערביים לעומת יישובים יהודיים (ברנזבורג, מנסור ואבו-אחמד, 2021).

תרשים 22 מציג את הפערים בהוצאה על סעיפי הרכב בין קבוצות האוכלוסיה השונות, בקרב משקי בית בחמישון ההכנסה התחתון בשנת 2012. ערך הרכב של משקי בית יהודים לא-חרדים גבוה מזה של שתי קבוצות האוכלוסיה האחרות, וכך גם ההוצאה על תחזוקתו. ההוצאה לנפש של משקי בית ערבים על דלק גבוהה מזו של משקי בית יהודים לא-חרדים, בעוד שזו של החרדים נמוכה משמעותית, אולי מפני שאינם משתמשים ברכב בשבתות ובחגים.

תרשים 22
הוצאה חודשית לנפש על תחבורה בקרב משקי בית בחמישון התחתון המחזיקים ברכב לפי סוג הוצאה וקבוצת אוכלוסיה, בשקלים, 2012*

* 2012 היא השנה האחרונה שבה דווחה זקיפת ערך לרכב בבעלות. מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ותונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פערים בהוצאות על נסיעות לחו"ל

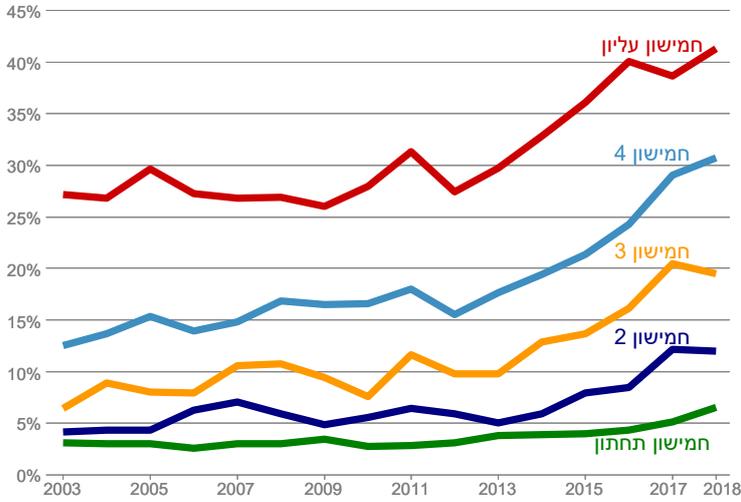
תרשים 23 מראה ששיעור משקי הבית שדיווחו על הוצאות נסיעה לחו"ל בשלושת החודשים שקדמו ליום המענה על הסקר גדל עם ההכנסה, והוא גבוה במיוחד בקרב משקי בית מחמישון ההכנסה העליון. ניתן לראות ששיעור משקי הבית שדיווחו על הוצאות נסיעה לחו"ל עלה באופן מתון בכל חמישוני ההכנסה עד שנת 2013, ומאז עבר למגמת עלייה מואצת, שהייתה חזקה יותר עבור משקי בית ברמות הכנסה גבוהות יותר. ייתכן שעלייה זו נובעת מהסכם "שמיים פתוחים", אשר הוביל לירידה משמעותית במחירים של כרטיסי הטיסה (שיאון-צדקיהו ואורון, 2021). ספציפית, שיעור משקי הבית בחמישון ההכנסה העליון שדיווחו על הוצאות נסיעה לחו"ל עלה מ-28% בשנת 2012 ל-42% בשנת 2018, בעוד שבחמישון התחתון שיעור זה היה נמוך במידה ניכרת, אך כמעט הוכפל מ-3% ל-6%.

הדבר מעיד על עלייה ברמת החיים של משקי הבית לכל אורך התפלגות ההכנסות. מצד שני, הפערים בין חמישוני ההכנסה גדלו במשך התקופה ותרמו להגדלת אי השוויון ברמת החיים. בחינת הממצאים, תוך פיקוח על מאפייני רקע, לא משנה את התמונה.

גם השוואה בין שלושת קבוצות האוכלוסיה העיקריות, מביאה לתוצאה דומה (תרשים 24):²⁵ שיעור המדווחים על הוצאות על נסיעות לחוץ לארץ עלה בכל הקבוצות החל משנת 2013, אך העליה

תרשים 23
שיעור משקי הבית שדיווחו על הוצאות נסיעה לחו"ל*

לפי חמישון הכנסה פנויה, 2003-2018

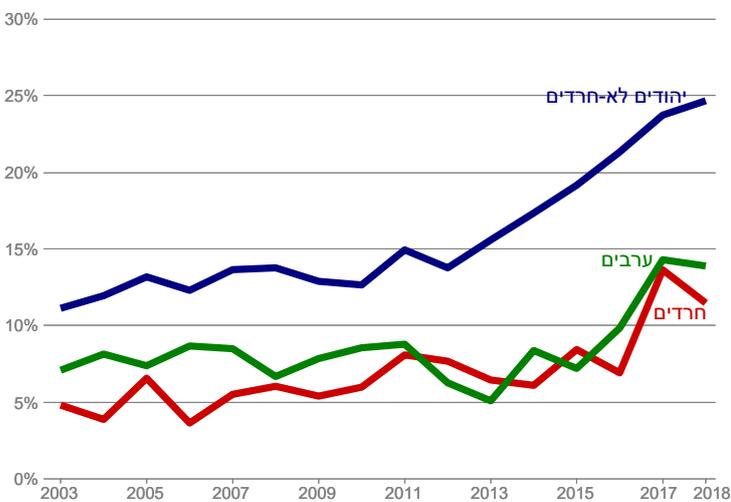

* בשלושת החודשים שקדמו ליום עריכת הסקר.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 24
שיעור משקי הבית שדיווחו על הוצאות נסיעה לחו"ל*

לפי קבוצת אוכלוסיה, 2003-2018

* בשלושת החודשים שקדמו ליום עריכת הסקר.

מקור: יואב טוביה, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

²⁵ בשונה מתרשימים קודמים המשווים בין קבוצות אוכלוסייה, בשל שיעור נסיעות לחו"ל נמוך בקרב החמישון התחתון, תרשים זה מתבסס על כל משקי הבית במדגם.

החזקה ביותר הייתה בקרב היהודים הלא-חרדים, ששיעור הנוסעים לחו"ל בקרבם היה גבוה מלכתחילה בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות

5. סיכום

אי-השוויון בהוצאות על צריכה בישראל ירד בעשורים האחרונים, בדומה לאי השוויון בהכנסה. למרות זאת, עדיין קיימים הבדלים משמעותיים בדפוסי הצריכה בין משקי בית ברמות הכנסה שונות ומקבוצות אוכלוסייה שונות.

בעוד שמשקי בית בעלי הכנסה נמוכה מקצים חלק גדול יותר מהוצאתם למזון בהשוואה למשקי בית בעלי הכנסה גבוהה, ההוצאה שלהם על מזון לנפש נמוכה יותר ותפריט התזונה שלהם מגוון פחות. באופן דומה, הם מקצים חלק גדול יותר מהוצאתם לדיור, אולם הם נוטים להתגורר בדירות שכורות, צפופות יותר, ובעלות ערך נמוך יותר. ההוצאה שלהם על תחבורה נמוכה יחסית, וכן שיעור השימוש ברכב פרטי ושיעור הנסיעות לחו"ל.

ממצאים אלו מצביעים על פערים משמעותיים ברמת הצריכה הבסיסית בין משקי בית ברמות הכנסה שונות, אפילו אם לא מתחשבים בצריכת "מותרות" כמו ארוחות מחוץ לבית ונסיעות לחוץ לארץ. זאת ועוד, הפערים שנמצאו בהוצאה על מזון ובצפיפות הדיור עשויים להביא בתורם לפערים במצב הבריאותי של פרטים מרמות הכנסה שונות, להגדיל את נטל ההוצאה על שירותי בריאות בקרב משקי הבית בעלי הכנסה נמוכה, ואף לפגוע בכושר ההשתכרות שלהם.

הפערים בשיעור השימוש ברכב פרטי עשוי להעיד על פערים ביכולת ההתניידות בין משקי בית בעלי הכנסות שונות, כך שבעלי הכנסה נמוכה מתקשים יותר להגיע למקום העבודה ולסידורים חיוניים אחרים, או שהם נאלצים להתפשר על תעסוקה בסמוך למקום המגורים, במיוחד באזורים פריפריאליים שבהם אפשרויות התחבורה הציבורית מוגבלות. על כן נדרשת השקעה בתחבורה ציבורית אמינה ומהירה, והרחבה של הכיסוי הגיאוגרפי ושל שעות הפעילות – לרבות בסופי השבוע – כאשר רפורמות תמחור ממוקדות-פריפריה כגון תוכנית "צדק תחבורתי" יישארו כתוכניות משלימות בלבד (קוסמן, 2025).

ברוב סעיפי ההוצאה שנבחנו, נמצא כי משקי בית חרדים מוציאים לנפש פחות ממשקי בית יהודים לא-חרדים, אפילו כאשר משווים משקי בית מחמישון ההכנסה התחתון בלבד. עם זאת, כאשר משווים משקי בית בעלי מאפייני רקע דומים – כמו מספר נפשות – רוב הפערים בין שתי הקבוצות מצטמצמים, ובחלק מהמקרים אף נעלמים לחלוטין. בפרט, בהשוואה בין משקי בית דומים, הפערים בהוצאה על רוב סעיפי המזון, בערך הנזקף על דירה בבעלות, בהוצאה על שכר דירה, ובצפיפות הדיור הופכים לזניחים. ניתן

להסיק מכך שהפערים בהוצאות על צריכה בין החרדים והיהודים הלא-חרדים נובעים בעיקר מהבדלים במאפייני הרקע של משקי הבית. עם זאת, הן רמת ההכנסה הנמוכה יותר והן מספר הנפשות הגבוה יותר במשקי הבית החרדים נובעים מבחירה באורח חיים ייחודי ולא מכורח המציאות.

בסעיפי צריכה אחרים הפערים בהוצאה בין משק בית חרדי למשק בית יהודי לא-חרדי נשמרים גם כאשר משווים משקי בית בעלי מאפיינים דומים, כך שהם משקפים ככל הנראה דפוסי צריכה ייחודיים בחברה החרדית. בפרט, משקי בית חרדים מתאפיינים בהוצאה נמוכה יותר על ארוחות מחוץ לבית, בשיעור בעלות גבוה יותר על דירה ובשיעור נמוך יותר של שימוש ברכב פרטי, בהשוואה למשקי בית יהודים לא-חרדים. ייתכן ששיעור הבעלות הגבוה על דירה בקרב החרדים קשור לתוכניות שיכון שונות עם תנאים מוטים להעדפת האוכלוסיה החרדית, ולזמינותן של הלוואות מגמ"חים.

בעוד שההכנסה הממוצעת של משקי בית ערבים נמוכה מזו של יהודים לא-חרדים ודומה לזו של חרדים, הם מוציאים יותר על מזון ועל תחבורה מאשר משקי הבית היהודים, והפערים אפילו רחבים יותר כאשר משווים משקי בית בעלי מאפיינים דומים. כמו כן, גם שיעור ההחזקה ברכב פרטי גבוה יותר בקרבם בהשוואה למשקי הבית היהודים הלא-חרדים שרמת הכנסתם דומה. סיבה אפשרית לכך היא שיישובים ערבים רבים נמצאים באזורים פריפריאליים שבהם הנגישות לתחבורה ציבורית מוגבלת יחסית, מה שמגביר את הצורך ברכב פרטי. בשנת 2021 הוקצה תקציב משמעותי להרחבת הנגישות לתחבורה ציבורית באופן ממוקד ביישובים הערבים, ונדרש מעקב אחר מימושו בפועל (אדם, טבע ודין, 2023).

כמו כן, משקי בית ערבים נוטים יותר להתגורר בדירות בבעלותם, אך בשל תכנון עירוני לקוי וחוסר פיקוח, המעמד החוקי של הבעלות, ביישובים הערבים, רעוע יותר מאשר ביישובים היהודים. לפיכך, בעלות על דירה ביישובים ערבים אינה מעידה בהכרח על ביטחון כלכלי, בניגוד למקרה של בעלות על דירה ביישובים היהודים. עוד נמצא כי משקי הבית הערבים מתגוררים בצפיפות גבוהה יותר ממשקי הבית היהודים, גם כאשר משווים בין משקי בית בעלי מאפיינים דומים.

הירידה הדרמטית בשיעור הבעלות על דירה בקרב משקי בית צעירים עשויה להעיד על ירידה ביכולת צבירת ההון שלהם בהשוואה למשקי בית מבוגרים יותר, וייתכן שבשל כך יכולתם להתגונן מפני זעזועים כלכליים נמוכה יותר. בנוסף, בעוד שהעלייה בשיעור השימוש ברכב פרטי מצביעה על שיפור ביכולת ההתניידות של משקי הבית, עלייה זו נובעת ככל הנראה ממצבה הירוד של התחבורה הציבורית בישראל – ומחריפה בעיות אחרות כמו הגודש בכבישים וזיהום האוויר.

מקורות

- אדם, טבע ודין (2023), "צדק תחבורתי-סביבתי: סקירת רגולציה בארץ ובעולם, סקר שטח והמלצות לפעולה". https://adamteva.org.il/news_and_updates/%d7%a6%d7%93%d7%a7-%d7%aa%d7%97%d7%91%d7%95%d7%a8%d7%aa%d7%99/
- בנא-ג'ריס, עינאיה וג'די ח'לאיליה (2022), "תכנון והסדרה ביישובים הערביים", סיכוי-אופוק לשוויון ושותפות (ע"ר). https://sikkuy-aufoq.ac-ap.org/planning/assets/files/hasdara_heb.pdf
- ברנבורג, אירה, עומר מנסור, ומועמר אבו-אחמד (2021), "פערים בשירותי התחבורה הציבורית בין ישובים ערביים ויהודיים בישראל", סיכוי-אופוק לשוויון ושותפות (ע"ר). <https://www.sikkuy-aufoq.org.il/wp-content/uploads/2021/02/%D7%9E%D7%97%D7%A7%D7%A8-%D7%94%D7%A9%D7%95%D7%95%D7%90%D7%AA%D7%99-%D7%A2%D7%9E%D7%95%D7%AA%D7%AA-%D7%A1%D7%99%D7%9B%D7%95%D7%99.pdf>
- נירנבורג, אלכס, ודקלה אהרן-שפרן (2024), "מחיר למשתכן: מדוע 50% מהדירות יועדו לחרדים?" כאן | תאגיד השידור הישראלי. <https://www.kan.org.il/content/kan-news/economic/839893/>
- פלטין, סיוון (2022), "חצי מחיר: מה עושים כל כך הרבה חילונים בסופר חרדי?" דה-מרקר. <https://www.themarker.com/consumer/2022-01-21/ty-article-magazine/.premium/0000017f-ef41-d223-a97f-efdd1e270000>
- צ'רניחובסקי, דב, ואיתן רגב (2014), "דפוסי ההוצאה על מזון בישראל", מרכז טאוב. <https://www.taubcenter.org.il/wp-content/uploads/2020/12/patternsofexpenditureonfoodinIsrael2014hebrew.pdf>
- קוסמן, לירן (2025), "הערכת השפעת רפורמת 'צדק תחבורתי'", מרכז המחקר והמידע של הכנסת. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/5aa16931-3e2a-f011-a85f-005056aa9911/2_5aa16931-3e2a-f011-a85f-005056aa9911_11_20930.pdf
- רגב, איתן (2014), "לגמור את החודש – הכנסות, הוצאות וחיסכון של משקי בית בישראל", מרכז טאוב. <https://www.taubcenter.org.il/wp-content/uploads/2020/12/makingendsmeet2014hebrew.pdf>
- שיאון-צדקיהו, מאיה, ונועם אורון (2021), "הסכם שמיים פתוחים בין ישראל לאיחוד האירופי", מיתווים המכון הישראלי למדיניות חוץ-אזורית. <https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/2021/09/Hebrew-Maya-Sion-tzidkiyahu-Open-Skys-Agreement-September-2021.pdf>
- Aguiar, Mark, and Mark Bilal (2015), "Has Consumption Inequality Mirrored Income Inequality?", *American Economic Review* 105, no. 9: 2725–56.
- Attanasio, Orazio, Erich Battistin, and Hidehiko Ichimura (2004), "What Really Happened to Consumption Inequality in the US?", National Bureau of Economic Research Cambridge, MA, USA.
- Attanasio, Orazio, and Luigi Pistaferri (2014), "Consumption Inequality over the Last Half Century: Some Evidence Using the New PSID Consumption Measure", *American Economic Review* 104, no. 5: 122–26.
- Ben-Shahar, Danny, Stuart Gabriel, and Roni Golan (2019), "Housing Affordability and Inequality: A Consumption-Adjusted Approach", *Journal of Housing Economics* 45: 101567.
- Choi, Jung Hyun, and Amalie Zinn (2024), "The Wealth Gap between Homeowners and Renters Has Reached a Historic High", Urban Institute. <https://www.urban.org/urban-wire/wealth-gap-between-homeowners-and-renters-has-reached-historic-high>
- Heathcote, Jonathan, Fabrizio Perri, and Giovanni L. Violante (2010), "Unequal We Stand: An Empirical Analysis of Economic Inequality in the United States, 1967-2006", *Review of Economic Dynamics* 13, no. 1: 15–51.
- Maclenan, Duncan, and Jinqiao Long (2022), "How Does the Housing Market Affect Wealth Inequality?", Economics Observatory. <https://www.economicsobservatory.com/how-does-the-housing-market-affect-wealth-inequality>
- Norris, Sam, and Krishna Pendakur (2015), "Consumption Inequality in Canada, 1997 to 2009." *Canadian Journal of Economics* 48, no. 2: 773–92.

נספח: ניתוח אמפירי רב-משתני

לאורך המאמר, התרשימים המתבססים על ניתוח אמפירי רב-משתני (רגרסיה לינארית), מציגים שני סוגי תוצאות: ערך בפועל וערך מחושב לאחר פיקוח על מאפיינים. האחרון הוא הערך החזוי של משק בית ממוצע בישראל – כלומר, משק בית שמאפייני הרקע שלו זהים לממוצעים בכלל האוכלוסיה - בהתבסס על תוצאות הרגרסיה. בכל המקרים, משתני הבקרה היו מספר הנפשות במשק הבית, חמישון ההכנסה הפנויה לנפש תקנית של משק הבית, היות משק הבית חרדי, היות משק הבית ערבי, הגיל (מקובץ) והמצב המשפחתי של ראש משק הבית, ושנת הסקר. בתרשימים הקשורים להוצאה על דיור נכללה גם נפת המגורים בתור משתנה בקרה.

בתרשימים המציגים משתני הוצאה, המשתנה התלוי ברגרסיה היה הלוגריתם טבעי של ההוצאה, ולאחר חישוב הערך החזוי הוא תורגם בחזרה לערכים שקליים. כמו כן, מהניתוח הושמטו תצפיות שההוצאה שלהן הייתה מתחת לאחוזון ההוצאה התחתון או מעל אחוזון ההוצאה ה-99. את תוצאות הרגרסיה המלאות ניתן לקבל מהמחבר.

מוסד שורש הוא מכון עצמאי ובלתי-תלוי לחקר מדיניות. המוסד עורך מחקרים מבוססי עובדות ובלתי מוטים על המשק ועל החברה האזרחית בישראל. מטרת המוסד לסייע בהנעת המדינה לתוואי ארוך טווח בר-קיימא, המעלה את רמת החיים בישראל ומקטין את הפערים בה. לקידום מטרה זו, מוסד שורש מספק מידע למקבלי ההחלטות המובילים בישראל ולציבור הרחב במדינה ומחוצה לה באמצעות תדריכים ופרסומים ברורים ונגישים על מקורן, אופיין ומימדיהן של סוגיות שורש מולן ניצבת המדינה. המוסד מציע חלופות מדיניות לשיפור רווחת כל חלקי החברה בישראל וליצירת הזדמנויות שוות יותר לאזרחיה.
